نووسینی د. زاهیر سوران .
11 ی ئەیلولی 2004 .

وەناق

(Diphtheria)

نەخۆشییەکی هەوکردوی درمە بەهۆی بەکتریای چیلکەیی وەناقەوە بلاودەبێتەوە ، ژمارەی بەکتریاکە لەئاستی شوێنی چوونە ناوەوەدا زێد دەبێت و هەر لەو شوێنەدا دەبێتە هۆی گۆڕانکاری خانەکان و لە ئەنجامی دەرکردنی ژەهری بەکتریاکەدا هەندێك نیشانەی گرنگی ژەهراوی بوون لەنەخۆشدا دەردەکەوێت.

هۆی وەناق (2, 10)

بریتییە لە بەکتریایەکی گرامپۆزەتیف بەنێوی Corynebacterium Diphtheriae ، قەبارەکەی لەنێوان 2–4 میکرۆندایە و ئەم سەرو ئەو سەری ئەستورە, نەگۆڕن و لەشێوەی پیتی چینیدان. ژەهری بەکتریاکە زۆر زیان بەخشە بۆ مرۆڤ و دەبێتە هۆی زێد توندبوونی نیشانەکان و زۆرجاریش دەبێتە هۆی مردن. میکرۆبەکە ژەهر دەردەکاتە نێو سوڕی خوێنەوە بەتایبەتی کاردەکاتە سەر ناوپۆشی دڵ ، گورچیلە و هەندێك جار خانەکانی دەماریش دەگرێتەوە ، ژەهرەکە لەسەر خانەکان دەنیشێت و پێکهاتوویەکی ئاڵۆز دروست دەکات کە هەرگیز شی نابێتەوە و هەرئەم پێکهاتووەشە دەبێتە هۆی مردنی نەخۆش.

پەتازانی

ئەوەی شایانی باسە نەخۆشییەکە لەهەموو جیهاندا بلاوە بەتایبەتی لەناوچەکانی هێڵی ئیستیوادا. وەناق ، نەخۆشی منداڵییە لەم سالانەی دوایدا جۆرێك وەناقی تەمەنداریش دەرکەوتووە ، بە تایبەتی لەو کەسانەدا کە لە منداڵیدا خۆیان نەکوتیوە !!. لەساڵی 1994– 1995 جارێکی دی نەخۆشییەکە لەرووسیا و ئۆکرانیا سەری هەڵدایەوە و بووە هۆی مردنی نزیکەی 2000 کەس. هەروەها دەرکەوتووە کەرێژەی مردن لەنێو کۆمەڵگا نەکوتراوەکاندا زۆر بەرزە. بە پێی ڕ ت ج ساڵی 2001 لە هەموو ئێراقدا 32 نەخۆش تۆمارکراو هەبووە (15) .

ڕێگاکانی گواستنەوە

- ڕاستەوخۆ، واتە بەکتریاکە ڕاستەوخۆ لەیەکێکەوە دەگوێزرێتەوە بۆ یەکێکی دی یان بەهەوادا دەگوێزرێتەوە.
- ناڕاستەوخۆ، لەوانەیە بەهۆی بەکارهێنانی کەلوپەلی نەخۆشەوە میکرۆبەکە بگوێزرێتەوە.

نیشانەکان

ماوەی کڕکەوتنی میکرۆبەکە لە نێوان 2–6 ڕۆژدایە. هەندێك جار باسیلەکە چەند ئەندامێك یان بەشێکی لەش تووشی هەوکردن دەکات, ناسراوترین و بلاوترینیان بریتین لە:

هەوکردنی مەرازەکان (ئاڵووکەوتن)

مەرازەکان لە هەموو ئەندامەکانی دی لەش زێدەتر تووشی هەوکردنی باسیلەکە دەبێت. سەرەتا نەخۆشییەکە بەم شێوەیە دەست پێدەکات: سوکەتا، بێهێزی، هێڵنج، ڕشانەوە، خۆراك نەخواردن، ئازار لەکاتی جوینی خۆراکدا. گەر سەیری نێو دەمی نەخۆش بکەین دەبینین ئاڵووەکان سور هەڵگەڕاون وپاشماوەیەکی کورت روویان بەگەندە پەردەیەك دادە پۆشرێت.

ماوەی دەرکەوتن

لەم ماوەیەدا مەرازەکان بەگەندە پەردەیەکی تەنك دادەپۆشرێت کە دیواری ناوەوە، پشتەوە، سەروو، خوارووی ئاڵووەکان، هەروەها زمانە بچکۆلە و مەلاشوو دەگرێتەوە. گەندە پەردە ڕەنگی سپی سەدەفی‌یە یان زەرد و سپی‌یە و کەمێك بەیەکداچووە و بەگرانی لێدەبێتەوە. گەر بەهێز دای بماڵین ئەوا لەژێریدا ناوچەیەکی سوور و بریندار و خوێناوی دەردەکەوێت کەخێرا لەماوەیەکی کەمدا گەندە پەردەیەکی دی دروست دەبێت و برینەکان دادەپۆشێتەوە. گەندە پەردە ئەوەندە بەهێزە کە بە ئاو ناخوسێت تا لێبکرێتەوە یان لاببرێت. لەگەڵ گەندە پەردەدا مەرازەکان دەئاوسێن و هێدی هێدی هەموو نێو گەروو, ژێر چەناگە و مل دەگرێتەوە و هەندێك جار ئاوسایەکە دەگاتە سنگ.

لیمفەگرێکان ئەوەندە گەورە دەبن گەردەستیان لەسەر دابنرێت مرۆڤ بەئاسانی هەستیان پێدەکات, زۆرجاران ئەوەندە گەورە دەبن بەئاسانی لەلاملدا دەبینرێن.

نیشانە گشتییەکان

(تا) نزیکەی 38 پلەیە، نیشانەی سەرەکی کە باش دەردەکەوێت بریتییە لە بێهێزی، نەخۆش ناتوانێت لەسەر جێگەکەی بێتەخوارەوە. رووخساری خاکی هەڵدەگەڕێت, لێوەکان هیشك دەبنەوە، لەوانەیە هێڵنج و رشانەوەشی لەگەڵدا بێت. ترپەی دڵ زۆر لاوازە و ژمارەی لێدانی دڵ زێد دەکات، پەستانی خوێن نزم دەبێتەوە. هەندێك جار میزکردن کەم دەبێتەوە ، هاوکات لەگەڵ میزدا رێژەیەکی زۆر لەئەلبومین دەکرێتە دەرەوە. ئاستی بەرگری دژی دووەم هەوکردنەوە بەباسیلەکە لەسەر رێژەی دژەتەنی باسیلەکە (کەمترین رێژە لە 30٪یە) لەخوێندا بەندە.

رێڕەوی نەخۆشییەکە

هەندێك جار گەر لەکاتی خۆیدا زوو هەوکردنەوەکە چارە نەکرێت ئەوا لە 40- 60٪ ی نەخۆشەکان بەخنکان دەمرن, هەندێك جاری دی گەر لە 2 هەفتەدا چارەنەکرێن ئەوا نەخۆشییەکەیان توندو ئاڵۆز دەبێت ئەوسا نیشانەکان دەردەکەون. لەهەندێك جۆری وەناقدا نیشانەکان لەپڕ دەردەکەوێت و باری گشتی نەخۆش (تا, ژانەسەر, بێهێزی, لەش داهێزران) تێك دەچێت, گەندە پەردە رەنگی خوێن وەردەگرێت چونکە شێوەی لوولەی هەیە خێرا دەتەنێتەوە، لەوانەشە نەخۆش تووشی خوێن رێژی ببێت. جگەر گەورە دەبێت و لەچەند رۆژێکدا بەهۆی سستی سوڕدانی خوێن و دڵەوە دەمرێت.

دەستنیشانکردن

- نیشانەکان, گەندە پەردە و گەورەبوونی لیمفەگرێکان.
- مێژووی تێکەڵی بە نەخۆشێکەوە کە وەناقی هەبێت.
- تێستی تاقیگایی، وەرگرتنی نموونەی سەر مەرازەکان, ناو لووت یان شلەی ناوپۆشەکان و ناردنی بۆ تاقیگا و چاندن و زێدکردنی باسیلەکە لەتاقیگادا.

چارەسەرکردن

- پێویستە نەخۆش هەمیشە لەنەخۆشخانەدا چارەسەربکرێت.
- پێویستە نەخۆشییەکە رابگەیەنرێت و نەخۆشیش لەنەخۆشخانە بهێڵرێتەوە.
- نەخۆش بۆ ماوەی مانگێك بحەوێتەوە.
- پێویستە نەخۆش خۆراکی هەمەرەنگ بخوات (بەتایبەتی شلەمەنی) چونکە نەخۆش تووشی گیروگرفتی جووین دەبێت.

پێویستە پێش دەستپێکردنی چارەسەرکردن سێرەمی دژی وەناق 1000- 4000 یەکە / کگم بەپێی باری نەخۆشەکە بدرێت بەنەخۆش بۆئەوەی سێرەمەکە ژەهری باسیلەکە لەسوڕانی خوێندا لاببات یان هاوسەنگ بکات. (ئەکادیمییای منالانی ئەمێریکایی پێشنیار دەکات ، پێویستە 20–40 هەزار یەکە سێرەمی دژی وەناق لە 48 کاژێردا بدرێت بەمندال).

تێبینی: سێرەمەکە ناتوانێت کاربکاتە سەر ئەو ئەندامانەی کە ژەهرەکەیان لەسەر چەسپ بووە.

دەرمان

پێویستە ئیریترۆمایسین (بە مەبەستی پاککردنەوەی لەش لەباسیلەکە بەکاربهێنرێت)، رۆژی 2 گم بۆماوەی 7- 10 ڕرۆژان بدرێت بە گەورە. هەروەها رۆژانە 20- 40 ملگم / کگم دەدرێت بە منداڵ . لەباری کوتوپڕدا پێویستە لەخوێنهێنەرەوە یان لەماسولکەوە پرۆکاین پەنسیلین G بدرێت بە نەخۆش . مەڵبەندی کۆنترۆڵ و خۆپاراستن لە نەخۆشییە درمەکانی ئەمێریکا ئەم پێشنیارانە دەکات:

- ئەو مندالأنەی کێشیان لەژێر 20 کیلۆگرامەوەیە 300 هەزار یەکە سێرەمیان لە 12 کاژێردا بدرێترێ.
- ئەو مندڵانەی کێشیان لەسەروو 20 کیلۆگرامەوەیە, 600 هەزار یەکە سێرە میان بدرێترێ. پاشتریش 125- 250 ملگم پەنسیلینی V یان بدرێتێ.

یان: ئیریترۆمایسین ، رۆژانە 120- 500 ملگم بۆ 14 ڕۆژان دەدرێت بە نەخۆش.

یان: یەك ژەم دەرزی بێنزاپین پەنسیلین G, 600 هەزار تا نزیکەی ملیۆنێك و دوو سەد هەزار یەکە بدرێت لە نەخۆش.

خۆپاراستن

- دووركەوتنەوە و پەیوەندی نەكردن (لەماڵەوە و لەنەخۆشخانە) بە نەخۆشەوە.
- پێكووتە دژی وەناق باشترە لەچارەسەركردن.
- لەساڵی 1991 دا مەڵبەندی كۆنترۆڵ و خۆپاراستن لە نەخۆشییە درمەكانی ئەمێریكا بڕیاری دا:

لە 6 مم هەفتەوە تا تەمەنی 7 ساڵان پێویستە 3 جاران نیو ملیلیتر دەرزی (DPT) لەشێوەی پێكووتەدا بدرێت لەمنداڵ. هەروەها لە 4– 8 هەفتەدا و لە 6– 8 هەفتەییدا یان 4 جاران لەنێوان 6– 18 مانگاندا و پاش 3 ساڵان جارێكی دی بدرێت لەمنداڵ.

منداڵ لەسەروو 7 ساڵانەوە: دوو جاران دەكوترێت, ماوەی نێوان یەكەم و دووەم پێكووتە 4–8 هەفتەیە, سێیەم كوتان لە 6–12 هەفتەدا یان دواتر دەدرێت لەمنداڵ.

ڕاگەیاندنی نەخۆشی

پێویستە بەڕێوەبەرایەتی تەندروستی (مەڵبەند یان ئینستیتوتی كۆنترۆڵ و خۆپاراستن لە نەخۆشییە درمەكان) كاربەدەستانی وەزارەتی تەندروستی ئاگاداربكەن كە وەناق دەركەوتووە تا خێرا هەوڵی بەربەستكردنی بكرێت و بە هۆی ڕاگەیاندنەوە دانیشتوان ئاگادار بكرێنەوە.

سەرچاوەكان

1– د . زاهیر سوران ، نەخۆشییە درمەكان ، سۆ بەكترياييەكان ،بەشی سێیەم ، چاپی یەكەم ، سلێمانی–كوردسان ، 2004 .

References:
1.Marin GH. Voiculescu, Diphtheria, In: Infectious diseases, Vol 11, 1990; 62: P.229-243.
2.Rob Roy Mac Gregor., Corynebacterium Diphtheriae, In: Principles and practices of infectious diseases, 1995; 184: 1865-1871.
3.Calalb, G., Diphtheria, Medical Edition, 1967.
4.Sanford T. Shulman, Bacterial infectious of the upper respiratory tract. In: The biologic and clinical basis of Infectious Diseases. Fifth edsn. 1997.
5.Chen Rt, et al. Diphtheriae in the United States, 1959-1970, J Infect Dis. 1974; 129: 172-8.
6.Taindel, CI., Diphtheria., In: Infectious Diseases, Edited By M. Voiculescu. Didac and Pedag eds, 1980; 163-170.
7.Dixon JMS. Diphtheriae in north America. J Hyg (camb). 1969; 280: 135-41.
8.Diphtheria. In: Report of the Committee on Infectious Diseases. 22nd eds. Elk Grove Village. IL: American Academy of Pediatrics; 1991; 191-5.
9.Jellard CH. Diphtheriae infection in northwest Canada, 1969, 1970, and 1971. J Hyg. 1972; 70: 503-10.
10.A-Paunescu-Podeanu, Principles for Medical Practics., Vol 111., Med. Eds. 1984.
11.Melvin I. Marks and Jerome O. Klein. Bacterial infections of respiratory tract. In: Infectious Diseases of the fetus newborn infant, 4th eds. W. B. Saunders Company. 1995; 22: 891-898.
12.CDC. Recommended childhood immunization schedule United States, MMWR, 1996; 45: 35-8.
13.CDC. Recommended childhood immunization schedule United States, MMWR, 1997; 2:35-39.
14.Weekly Epidermiology Record, No. 20, 19 May 1995.
15.Communicable disease profile Iraq, updated 19 mars 2003, WHO/CDS/2003.17